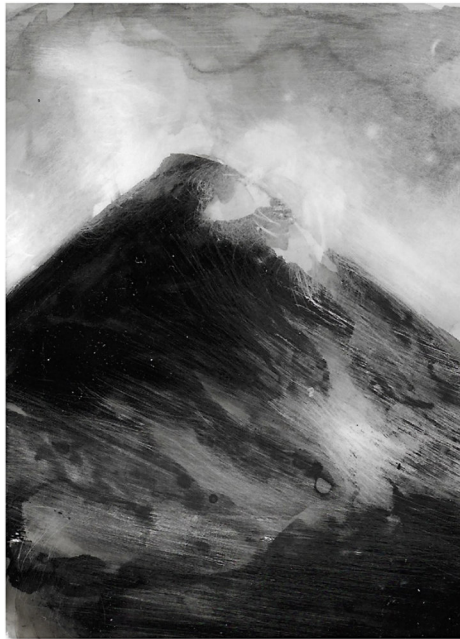

TOVERBERG 55

J A A R G A N G 14 / 4 W I N T E R 2019

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

"Ieder mens die genoegene schiept in het voltooiën van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Henry Van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0 498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE0893.747.805

Rek. **BE71 0014 8517 3969**

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Bart Madou, Carine
Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese,
André Callier, Els Vermeir

Werkten ook mee: HansVanhulle, Johan
Debruyne, Chris Spatz, Barbara
Legermann, Marie-Claire Devos, Marijke
Verplancke, Karel Declercq, Hervé Daras

Kaft: Rika Van Dycke
Vormgeving: André Callier
Foto's: Webfoto's, Johan Debruyne,
Andre Callier

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het
begin van elk jaargetijde. Een
abonnement nemen kan door lid te
worden van Het Beleefde Genot v.z.w.

Afzonderlijke nummers: 5 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor
hun bijdragen.
Kopiëren of citeren is toegelaten, mits
bronvermelding.

Inhoudsopgave

Woord Vooraf	3
Doordenker	4
De diamantdiaspora door Herman Portocarero	5
Book on the hill	7
Elsenspinsels	9
Chapeau!	10
Gedicht	16
Peter Cornelis Boutens	17
Verhaal	22
Les femmes de ma vie	29
Waarheid & herinnering	31
De leesgroep Zedelgem leest	35
Beleefd	37
Lëtzebuerg 12-13 oktober 2019	39
Tè beleven	45

ISSN 2030-1340

"Hoe graag ik ook zou willen, ik kan niet alles opschrijven, want dingen zijn zo nauw met elkaar verbonden dat als ik ze alleen maar met het puntje van mijn pen aanraak, het ene tegen het andere stoot en even later strekt zich een enorme zee voor me uit. Wat voor dam vormen voor hem de grenzen van mijn vel papier of het traject dat mijn pen erop achterlaat? Hoe zou ik dit alles dus kunnen uitdrukken wat mijn ziel in dit leven heeft gekregen, en dat in één boek?"

Olga Tokarczuk, De Jacobsboeken, p. 705.

En hoe dit alles in één tijdschrift, in één nummer? En toch, dit papier c.q. beeldscherm is eindig, moet eindig zijn. De *alea* is geworpen. Dit voorwoord wordt ook een nawoord, een eindwoord. Na zoveel nummers van de Toverberg.

Het is mooi geweest, het waren boeiende tijden, spannende tijden soms. Maar goed, dit is dus mijn laatste voorwoord (zeg nooit nooit natuurlijk, en dat heb ik dus niet gezegd). Maar, wees gerust, de Toverberg tovert verder: Els Vermeir – van Elsenpinsels –, neemt vanaf het volgende nummer het heft in handen. De Toverberg wordt wellicht frisser, jeugdiger, al zal de Toverberg altijd de Toverberg blijven vermoed ik.

Bedankt iedereen, zonder lezers zou ook een tijdschrift geen zin hebben.

In dit nummer 55 dan: William James, de oudere broer van de romanschrijver Henry, was een interessante denker en psycholoog. Carine Vankeirsbilck brengt hem onder uw aandacht.

Bij Hans Vanhulle treffen wij op zijn heuvel walging aan, in de positieve zin wel te verstaan.

Johan De Bruyne kleurt helemaal blauw, indigo meer bepaald.

Weer eens onze hoed af voor Marie-Rose D'Haese, zij trekt onze aandacht op Melania Mazzucco.

Els Vermeir is kritisch voor de Oscaruitreikingen. De grote Albert Westerland, hij was het die ooit een brief over P.C. Boutens schreef aan Hervé Darras. Deze laatste stelde die brief ter beschikking van de Toverberg. En natuurlijk zijn er enkele gedichten van Boutens opgenomen. Ook Karel Declercq sluit deze jaargang af met een gedicht. Bart Madou - ondergetekende dus – laat jullie nog eens nagenieten van de voorbij muzikale lezingen. In zijn *Femmes de ma vie* herinnert hij zich een optreden van de so-

praan Gundula Janowitz, haar stem heeft hem niet meer losgelaten. En indien Jacqueline Du Pré niet zo vroeg was gestorven, zou ze volgend jaar haar 75ste verjaardag gevierd hebben. Barbara Legermann brengt verslag uit van een bijzonder geslaagde trip naar Luxemburg.

Ook Chris Spatz is weer van de partij, zij bepreekt de Diamantdiaspora van Herman Portocarero. En tot slot lezen wij hoe de leesgroep de Heilige Rita verteerd heeft. In 2020 doen we met zijn allen weer verder: zoals u merkt ziet het voorjaar er veelbelovend uit.

Wij wensen jullie alvast veel leesgenot en veel genot *tout court* in het nieuwe jaar

Bart Madou

Doordenker

Opgetekend door Carine vankeirsbilck.

William James

William James (New York 1842 - Chocorua, New Hampshire 1910).

Hij was een Amerikaanse filosoof en psycholoog. Hij was degene die de moderne, Europese psychologie naar de Verenigde Staten bracht. Hij is de voornaamste vertegenwoordiger van het Amerikaans pragmatisme. Deze stroming wenst niet al te lang stil te staan bij de oorzaak van problemen, maar legt de nadruk op resultaten, op het vinden van oplossingen.

In zijn eerste boekpublicatie, *The Principles of Psychology* (1890) schreef hij in het hoofdstuk *Habits* : "Wie een handeling zaait, zal een gewoonte oogsten; wie een gewoonte zaait, zal een karakter oogsten; en wie een karakter zaait, zal ten langen leste een bestemming oogsten".

Voor James bestond het grootste wijsgerige probleem waarmee wij allen op de duur geconfronteerd worden, uit onze eigen instelling hoe wij de wereld om ons heen nu bekijken en hoe we dat in de toekomst zullen doen. Iedere dag weer opnieuw dienen we een beslissing te nemen hoe we willen leven, zonder dat er ooit een eind komt aan die onrust, zonder dat we ooit op onze lauweren kunnen rusten.

Jamesiaanse ethiek begint op een ongewone plaats: bij methodologische vraagstukken. Meer in het bijzonder bij het methodologische onderscheid tussen feiten en theorieën. Feiten, aldus James, kunnen nooit verworpen worden, theorieën wel.

James richtte zich tot een gelovig publiek, terwijl hij wenste dat hij in God kon geloven, zonder dat ooit te kunnen. 'Mijn eigen positie ten aanzien van God is nogal eenvoudig. Een actief gevoel dat ik contact met God zou hebben, voel ik niet. Ik benijd hen die dat wel hebben, omdat ik weet dat dit gevoel, als ik het zou kunnen voelen, me geweldig zou helpen. Het Goddelijke, in zoverre het mijn leven begeert, blijft beperkt tot de aanwezigheid van wat abstracte en onpersoonlijke begrippen die me, als idealen genomen, boeien en mijn aandacht vasthouden, maar dit is slechts een slap aftreksel van wat een actief geloof in God zou vermogen'.

Uit : Rein Gerritsen, William James in: Kopstukken Filosofen, Lemniscaat, 2004, 157 blz.

De diamantdiaspora door Herman Portocarero

door Chris Rachel Spatz

Cuba, antichambre van de Verenigde Staten

Als gewezen ambassadeur van België in Havana (1995-1999) en in 2012 benoemd tot Europees ambassadeur in Cuba is schrijver-diplomaat Herman Portocarero de aangewezen man om in te zoomen op de exodus van Antwerps-Joodse families naar Cuba, op zoek naar een veiliger bestaan tijdens de Tweede Wereldoorlog. De meeste migranten waren werkzaam in de diamantsector: handelaars, snijders, slijpers, bedrijfsleiders...

Hij ontdekte toevallig op een joodse begraafplaats in Guanabacoa, ten oosten van Havana, de bescheiden zerk van Josef Schindelheim, waarop onder een Hebreeuwse tekst het woord ANTWERPEN stond. Dat was de aanzet om zich te verdiepen in een stuk vergeten trans-Atlantische geschiedenis.

Hij volgde het spoor van enkele families. Cuba was voor velen een hinkstap om vandaar naar de Verenigde Staten te emigreren, vooral na de invoering van inreisquota vanaf 1921. Wanneer het naziregime een normaal leven onmogelijk maakte en levensgevaarlijk werd, probeerden zo'n 12.000 Joden, waaronder een tiende uit Antwerpen, in Cuba een veiliger onderkomen te vinden.

Van de Belgiëlei naar Verdado

Vele Antwerpse emigranten waren goed bemiddeld. Handig verstopte diamanten golden als verzekering voor onderweg en als startkapitaal ter plaatse. Het was echter noodzakelijk geld te verdienen om de oorlogsjaren

door te geraken. De VS moedigen de ontplooiing van de diamantsector in Havana aan. Het was een manier om een omvangrijke groep niet-welkome migranten voorlopig economisch actief en zelfbedruipend te houden buiten de grenzen. Sommigen bleven in hotels wonen omdat ze dachten dat hun verblijf in Cuba toch maar voor korte tijd zou zijn. De meeste Antwerpse families vestigden zich in de chique wijk Vedado. Eenmaal ingeburgerd, sloten ze zich aan bij de Cubaanse bourgeoisie. De plaatselijke bevolking profiteerde van de aanwezigheid van de politieke vluchtelingen omdat de diamantairs voor werkgelegenheid zorgden, iets waartoe ze verplicht waren. Aldus was het een win-winsituatie. Havana was een aangename plek om te leven voor de nieuwkomers, dit in tegenstelling tot het vreselijke lot dat vele van hun achtergelaten families ondergingen.

Havana-Antwerpen-Vereinigde Staten

Na de oorlog ijverde men vanuit de Antwerpse diamantnijverheid voor een terugkeer van de uitwijkelingen in de hoop op een heropbloei van de sector. Veel uitgeweken diamantairs trokken echter liever naar de 47th-street in New York dan naar de Pelikaanstraat. De diamantnijverheid van Havana droogde op. Toen Fidel Castro in 1959 aan de macht kwam, hielden de meesten van de overgebleven 5000 Joden het voor bekeken. Velen trokken naar Miami.

Een vergeten geschiedenis

Naast de historische achtergrond brengt Portocarero in zijn jongste boek ook de persoonlijke verhalen van wie het meemaakte. Op de valreep kon hij getuigenissen optekenen. Aldus verneemt de lezer uit de eerste hand details over de reis, hun aankomst in het exotische Havana, '...een plotse-linge verandering van een zwart-witproductie in technicolor. De nieuwkomers zagen rijkdom en ellende, blanke en zwarte Habaneros; de taal van de straat was hen even vreemd als de geuren'. Joodse families behielden enerzijds hun eigenheid, anderzijds werden ze ook heel Cubaans. Reclame in het Hebreeuws voor dans- en muziekhappenings en zelfs modeshows zijn er voorbeelden van. De auteur dook in de archieven en brengt van zijn vertakte opsporingen een rijkelijk gedocumenteerd verhaal. Hij gaat ook in op de situatie in Antwerpen tijdens de oorlog, met de razzia's in de zomer van 1942, en na de oorlog, waar sommige bekende figuren niet onbesproken waren wat betreft antisemitisme. De reconstructie van deze verborgen geschiedenis tussen Antwerpen en Havana is een uiterst boeiend boek en sluit naadloos aan bij de vraag hoe en waarom mensen mi-

greren. Herman Portocarero zoekt ook uit hoe migranten gezien en ontvangen worden, of ze zich aanpassen of niet en of er ruimte is voor terugkeer.

Herman Portocarero, *De diamantdiaspora, een verborgen geschiedenis tussen Antwerpen en Havana*, Polis, Kalmthout 2019, 239 blz.

ISBN 978463104043

Book on the hill

door Hans vanhulle

'Walging' is de ontluisterende, profane kroniek van de lotgevallen van Sartres' alter-ego, de fictieve historicus en gewezen wereldreiziger Antoine Roquentin, die zich settelt in het al even fictieve provinciale havenstadje Bouville, gemodelleerd naar La Rochelle, waar Sartre bij zijn stiefvader en zijn moeder op een ongelukkige adolescentie werd getrakteerd. De zalige, beschermde kinderwereld die in 'les Mots' opgeroepen werd, was voorgoed voorbij. Roquentin houdt zich in Bouville onledig met het schrijven van een biografie over de achttiende-eeuwse markies de Rollebon. Hij is een illusievolle kniezer, die voortdurend op een radicaal cerebrale manier reflecteert over de zin van het leven, dat zich toch nooit laat vatten in een theoretisch concept.

Elke poging tot zingeving strandt in de angstige projecties van Roquentin, en zijn ontluisterende conclusies omtrent elke ontologische zin vervullen hem met walging en grijpen hem telkens weer naar de strot.

Sartre ontsluit ons in een groot, ononderbroken gebaar de psyche van Roquentin, die naar een abject nulpunt afdaalt, naar een gevoel van totale en onomkeerbare walging tegenover het louter contingente van het bestaan. Hij spreekt de onverschilligheid uit van een bestaan waarin de fenomenen, de materie en de geest volkomen willekeurig naast elkaar vegeteren en co-existeren, zonder dat ze ook maar enige vorm van onderlinge causaliteit laten vermoeden. De crux waarin de existentie als een overweldigend gevoel van absurditeit de protagonist Roquentin overvalt, ligt verrat in de sleutelpassage waarin hij op één van zijn lange omzwervingen door de stad neerstrijkt op een bank in een park, er plotseling de

knoestige vormen van de wortel van een kastanjeboom ontwaart en die dan begint te observeren. Deze observatie projecteert hij vervolgens op zijn abstract concept over het bestaan en dit ontlokt hem volgend commentaar: *"De essentie ligt in de contingentie. Ik bedoel dat, per definitie, het bestaan geen noodzakelijkheid is. Bestaan is er zijn, meer niet, het bestaande verschijnt, het laat zich ontmoeten, maar afleiden kun je het nooit. Sommige mensen hebben dat, geloof ik, begrepen. Maar ze hebben geprobeerd om die contingentie de baas te worden door een zijn uit te vinden dat noodzakelijk is en oorzaak van zichzelf. Wel, geen enkel noodzakelijk zijn kan het bestaan verklaren: de contingentie is geen valse schijn, geen uiterlijkheid die je kunt wegvagen. Het is het absolute, en dientengevolge volmaakt vrijblijvend. Alles is vrijblijvend, het park, de stad en ikzelf. Als je dat gaat beseffen, duizelt het je en begint alles te zweven, (...) dat is de walging (...)"* (pag. 208). M.a.w., men is te veel aan zichzelf, niets anders dan een louter vage, trieste en amorfe massa in een stuurloze wereld. Zo'n ontlusterende vivisectie van een pertinente en onbetrokken naaktheid der dingen is nieuw in de filosofie tot dan toe; het is een radicale breuk met de idealistische en betrokken 'Geist' uit de Germaanse filosofie van de 18de-19de eeuw, die het subject een absoluut en kenbaar zelfbewustzijn toedichtte (Fichte), dat zich aldus kon bevestigen in een positief zingevingsproces.

Hoewel de anonieme, gedepersonaliseerde ontmoetingsplaatsen (het café, de bibliotheek, de straat...) in Sartres boek louter dienen als setting en betekenaar om zijn filosofie te duiden, zijn ze toch op een sfeervolle en literair knappe manier neergezet. Dit gevoel bekwam me des te meer in de scène van de lunch die Roquentin doorbrengt in het gezelschap van 'de Autodidact', een zekere P. Ogier, een personage dat hij losjes kent uit de bibliotheek van Bouville, en die confrontatie culmineert in een twistgesprek waarin twee diametraal tegengestelde attitudes frontaal botsen; het idealistische, maar beate optimisme dat 'de Autodidact' uitstraalt en herhaaldelijk benadrukt als een geloof in de verbondenheid van 'alles met allen' komt er frontaal in aanvaring met de totale illusieeloosheid en onbetrokkenheid tegenover het 'niets' of hoe men het verder ook wil noemen dat Roquentin ervaart.

Reeds in 1938 werkte Sartre in deze roman de premissen uit van zijn latere filosofisch hoofdwerk *'L'être et le néant'* (1943), dat verder borduurt op de fenomenologie van Edmund Husserl en de ontologie van Martin Heidegger. 'Walging' is doortrokken van de kernpremissie van het existentialisme, nl. dat *'l'existence précède à l'essence'*. Vrij vertaald betekent dit dat de existentie, het toevallig geworpen zijn in deze wereld, als een noodza-

kelijkheid, en dit in afwezigheid van een transcendente God, de mens uitdaagt om binnen zijn absurd en zinloos bestaan zijn vrijheid zodanig te omhelzen, dat elke man of vrouw een eigen ethos kan opbouwen die het bestaan alsnog een zo groot mogelijke zingeving verleent.

Jean-Paul Sartre, *Walging. Arbeiderspers*, 2005, 244 pag. ISBN 90-295-6242-0

door Els Vermeir

Oscar

Ze zijn weer verdeeld, de jaarlijkse Oscars, Golden Globes en andere beeldjes voor beste acteur en beste actrice. Met de nodige heisa en eventuele controverses. Sowieso een niet te missen spektakel voor gretige journalisten en paparazzi.

Echter: wie ook in de prijzen viel en hoe glansrijk hun vertolking ook was, ze worden onterecht bewierookt. Zeker, ze zullen wel over het nodige talent beschikken en hun vak stevig onder de knie hebben. Zich ten volle ingeleefd hebben in hun rol en die op een uiterst geloofwaardige wijze hebben neergezet. Ze zullen er uren voor gestudeerd hebben, hun dagelijkse routine achtergelaten om onder te duiken in de onbekende en misschien onfrisse wereld van hun personages. Hun haren geknipt, een dieet gevolgd of misschien net tientallen kilo's bijgekomen – meteen een aanslag op hun gezondheid. De job van artiest loopt niet altijd over rozenblaadjes, het pad is geplaveid met doornen.

En toch...

Is het echt zo'n prestatie om gedurende pakweg acht tot tien uur per dag, enkele maanden lang, iemand anders te zijn? Met een vakkundige regisseur die je voortdurend corrigeert en begeleidt? Tientallen herkansingen voor elke minuut op het scherm. Duidelijke instructies van de scenario-schrijvers over hoe je je in die en die situatie hoort te gedragen, wat de verwachte emotie is, welke trilling in je stem moet liggen...

Neen, lieve lezer, ik denk het niet: de De Niro's en Di Caprio's van deze wereld zijn slechts zielige amateurs. De enige echte actrice, misschien wel de grootste aller tijden, dat ben ik! Al heb ik nooit (op een luttel uitzondering na) een voet op een podium gezet, ben ik nooit echt voor de schijnwerpers getreden. Voor mij is acteren geen 9 to 5 job, zelfs geen 5 to 10

job... Mijn rol vertolk ik vierentwintig uur op vierentwintig, zeven dagen op zeven, al meer dan dertig jaar. Dag in dag uit gedraag ik me als een dame. Beleefd, voorkomend, tactvol en wijs. Ik praat met geveinsde interesse over de trivialiteiten van deze wereld, van economie en politiek over vastgoed en beleggingen tot de zorgen en besognes van de sandwichgeneratie.

Ik voed mijn kinderen op volgens de normen en waarden van onze maatschappij, zorg naar best vermogen voor mijn bejaarde ouders en schoonouders. Ik vergezel mijn collega's in klassenrestaurants, ken het onderscheid tussen een vis- en vleesbestek, nip van mijn glas wijn volgens de regels van de etiquette. Ik sluit me node aan bij groepjes vrouwen en weet daarbij perfect over welke mannelijke onhebbelijkheden ik moet klagen. Ik kastijd mezelf met hoge hakken en veel te strakke kleedjes en onderga op geregelde tijdstippen de marteling van het shoppen. En bij dit alles, beste lezer, ben ik nog nooit ook maar één seconde uit mijn rol gevallen. Hoe onvoorspelbaar en onvoorbereid de reacties van mijn tegenspelers ook zijn, ik ben een meester in de improvisatie. Niemand betrapte me ooit op enig anachronisme, ongeloofwaardige pose of valse emotie.

Maar intussen loert uit mijn oogkassen een ander iemand. Ik voel hoe mijn huid en gebeente me omsluiten, als waren het de tralies van een gevangenis. Vrij in mijn bewegingen, dat wel, maar geënkband door opvoeding, conventies en moraal. Kunstmatig houd ik hem in leven, de halve jongen die groene vingers verkiest boven gelakte nagels en er comateuze herinneringen op nahoudt aan bomen klimmen, zwaardvechten en boogschieten. De rebel die liever in plassen springt dan eromheen te lopen en een boomhut verkiest boven een luxehotel. Af en toe geeft hij een teken van leven, voel ik dat er nog een ziel zit in zijn vegetatief bestaan. En dan ga ik weer hoopvol verder, er vast op vertrouwend dat mijn ware ik ooit weer definitief ontwaakt.

Chapeau!

door Marie-Rose D'Haese

Melania G. Mazzucco

Natuurlijk is heden ten dage de eerste naam die in je zoekmachine opduikt als je Melania intikt, Melania... Trump.

Die zocht ik niet, verder dan maar naar Mazzucco, Melania Mazzucco, bij ons toch enigszins bekend voor haar roman *Vita*, die ik ook al vermeldde in het vorige nummer van Toverberg.

Met dit werk won ze immers de *premio strega* in 2003 en dat staat garant voor bekendheid en verkoopcijfers.

Het is ook een heel mooie vertelling over de Italiaanse emigratie, vooral vanuit het zuiden naar het beloofde land, dat de VS toen nog waren.

Wat het bijzonder maakt, is de verweving met de bevindingen van de auteur die haar verhaalstof stoffeerde met het eigen familiearchief. De Diamante uit het verhaal is immers de vader van haar eigen vader.

De "avonturen van Diamante en Vita" zijn gedocumenteerd met politierapporten, passagierslijsten en dergelijke meer.

Het is ook geen roman met een happy end, hoe zou dat ook kunnen, met zoveel wisselvalligheden en gebeurtenissen verzonken in de anonimiteit.

Hoewel het mannelijke hoofdpersonage haar eigen opa is, lijkt Melania toch heel wat meer bewondering te hebben voor haar vrouwelijke protagoniste, naar wie ze dus ook haar boek vernoemde.

Opgeven, bij de pakken gaan neerzitten lijkt niet voor te komen in het levenswoordenboek van deze negenjarige.

Daartegen afgewogen is Diamante eigenlijk een loser. Wat h m sympathiek maakt is zijn onverzettelijke liefde voor zijn Vita.

Maar deze sympathie verspeelt hij een beetje door zijn koppigheid, waardoor hij het meest waardevolle vernietigt.

Melania Gaia Mazzucco is in Rome geboren in 1966, uit een schrijversechtbaar: dat van de appel en de boom dus.

Naast een literatuuropleiding volgde ze ook cinematografie, schreef ze voor de radio en vertaalde ze het werk van *Annemarie Schwarzenbach*, over wie ze ook een biografie schreef.

Haar **un giorno perfetto** uit 2005 won de *premio Hemingway* én de *premio Roma*. Het boek werd ook verfilmd.

In deze rubriek wil ik het echter hebben over een ander boek van haar, dat mij werd aangereikt door een vriend.

La lunga attesa dell'angelo uit 2008.

Mazzucco hééft iets met Tintoretto: een jaar later zal ze een biografie over hem publiceren: **Jacomo Tintoretto & i suoi figli. Storia di una famiglia veneziana**. Hierop gebaseerd schreef ze ondertussen ook een script voor een film die in het voorjaar van 2020 uitkomt.

Daar ben ik wel benieuwd naar!

Maar in **La lunga attesa** (er is nog maar weinig vertaald van Mazzucco, enkel haar *Vita, Een perfecte dag en Limbo*; ik heb dus geen Nederlandse titel) draait het vooral om een dochter van Tintoretto, een dochter die voor zijn huwelijk uit een langdurige relatie met een Duitse prostituee werd geboren en die Marietta heette. Marietta Robusti, want haar vader heet eigenlijk Jocomo Robusti. Tintoretto is zijn bijnaam, het ververtje, omdat hij de zoon was van een Venetiaanse verver. En Marietta? Marietta werd la Tintoretta, want zij trad in de voetsporen van haar vader en werkte heel haar leven in zijn atelier, dat ik mij voorstel als een werkplaats als die van Rubens later. Met leerlingen, kleu-

renmengers, schetsers, loopjongens, opruimers en schoonmakers en wat dies meer zij.

We zijn op het einde van de 16de eeuw, mei 1594. Tintoretto is stervende. Hij richt zich dag na dag, van 17 tot 31 mei, tot zijn Schepper, want hij voelt dat het niet meer goed komt met hem en hij wil in het reine zijn. Tintoretto was al op jonge leeftijd gelieerd aan een rijke familie en zou met de dochter des huizes trouwen. Dat gebeurt ook wel, maar geruime tijd na de geboorte van Marietta, die vervolgens meekomt in het huishouden, daar haar moeder gestorven is aan syfilis.

Deze echtgenote, Faustina, krijgt weinig body in het boek: alles draait om de verhouding tussen Tintoretto en zijn kinderen en dan nog vooral met deze eerstgeborene.

In flashbacks wordt ook de geschiedenis van de andere kinderen verteld en hun lot stemt in geen geval tot vreugde.

Voorals choqueeerde mij het feit dat al zijn dochters naar het klooster worden gestuurd. Daar alleen immers kunnen zij een opleiding krijgen. Dit gebeurt op vrij jonge leeftijd zodat er weinig verzet is. Dat ís er wel en het wordt geïllustreerd aan de hand van een dochter die van huis wegloopt omdat haar vader haar naar het klooster wil doen.

Marietta houdt haar zusje voor: er zijn maar twee mogelijkheden voor een meisje: een eerbare echtgenote worden of non.

De derde, die uitgesloten is in de familie, is hoer.

Maar ook de jongens vergaat het maar triest: ook zij verlaten het nest of komen in de criminaliteit terecht; men verneemt hun dood in het buitenland, ze werken zonder enige erkenning in het atelier.

Geen van zijn 7 wettige kinderen geeft hem nageslacht en het zoontje van Marietta leeft maar 11 maanden.

De geschiedenis speculeert dat Tintoretto in een dodelijke depressie verzeilt als Marietta in het kraambed sterft.

Mazzucco gaat daar creatief mee om: zij laat Marietta een uiterst bloederige en spectaculair beschreven bevalling overleven, maar sterven van verdriet als haar zoontje op zeer jonge leeftijd sterft. Maar het is ook duidelijk dat de rouw om zijn oudste bij Tintoretto nooit is overgegaan: hij zal haar nauwelijks 4 jaar overleven.

Mazzucco is goed in beschrijvingen: zoals in de ongezonde aantrekkingskracht tussen vader en dochter, de inblik in het atelier, het bezoek van de Japanse gezanten, het verdriet van Marietta als het kind sterft, de pest...

Ze is ook goed in het componeren van een boek. Dit bleef mij al bij in haar Vita, maar ook hier, waar je telkens snippers krijgt aangereikt zonder dat je die precies kan duiden, maar die gaandeweg allemaal hun plaatsje krijgen in de puzzel.

Het verhaal bracht mij op het spoor van een ander boek, uitgegeven bij de Florentine press in 2009: **Jane Fortune, Invisible women, forgotten artists of Florence**. Marietta Robusti heeft nooit in Firenze gewerkt,

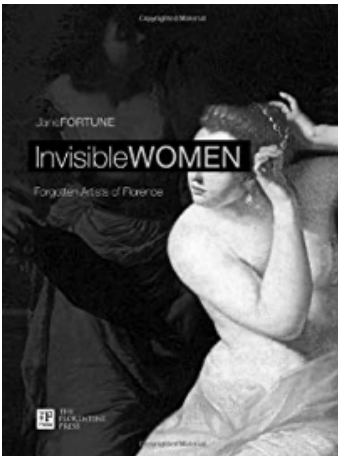
maar in het Uffizi hangen wel twee schilderijen van haar, waaronder een magnifiek zelfportret, afgebeeld in dit tweetalige boek.

Men ziet hierop hoe de vrouw een partituur vasthoudt. Ook hierover wordt in **La lunga attesa** verteld: naast een geweldig schildertalent was Marietta Robusti ook een goede muzikante: ze speelde klavecimbel en ze zong prachtig.

Ze heeft aanbiedingen gekregen zowel van keizer Maximiliaan II als van koning Filips II om aan hun hof te komen werken. Maar het meisje heeft de wens van haar vader om haar bij zich te houden zodanig geïnternaliseerd, dat ze er niet is op ingegaan.

Het uitoefenen van dit eigendomsrecht op overigens al zijn kinderen, is bij Marietta zover gegaan dat hij zelfs bij de toekomstige bruidegom heeft bedongen dat hij haar geen bruidsschat meegaf, maar dat hij het jonge paar een appartement ter beschikking stelde in zijn palazzo: zo kon zij zonder haar huis te hoeven verlaten blijven werken in zijn atelier.

Het is zonder meer waarschijnlijk dat een aanzienlijk deel van het werk van Tintoretto ook van de hand van Marietta en van de oudste zoon Domenico is.

Maar omdat ze zich nooit losgemaakt heeft van de stijl van haar vader is het niet uit te maken wat precies van haar is.

Zij prijkt in Jane Fortune's boek als een van de vele vrouwelijke meesters naast Plautilla Nelli (een non), Giovanna Fratellini, Violante Siries Cerroti, Teresa Berenice Vitelli (ook een non), Giulia Lama, Arcangela Paladini, naast namen die de wereld toch wel kent als Rosa Bonheur, Angelica Kaufmann en Clara Peeters. Deze opsomming is niet exhaustief.

Een zeer mooie uitgave, een zeer instructief werk.

Nog iets over de geheimzinnige titel.

Attesa heeft verschillende betekenissen, maar ze hebben alle met wachten, verwachten, afwachten te maken.

Je zou de titel dus kunnen vertalen als Het lang verbeiden van de engel. Voor wie verbeiden nog begrijpt, is dat.

Er speelt een engel een rol in het verhaal, de afbeelding van een engel. Tintoretto en Marietta hebben hem samen gemaakt en opgehangen in het atelier. Hij verliest zijn vleugels in de brand die door een woedende zoon in het ouderlijke huis wordt gesticht.

Marietta zou de engel kunnen zijn. De titel kan wijzen in de richting van een engel die wacht, maar ook naar het wachten op een engel.

En natuurlijk worden er op de schilderijen vele, vele engelen afgebeeld in allerlei functies.

Maar er is, zoals Mazzucco helemaal op het einde ook aangeeft, een link met een gedicht van Sylvia Plath:

I miracoli avvengono

Se vogliamo chiamare miracoli quegli spasmodici

Scherzi di radianza. Ricomincia l'attesa,

la lunga attesa dell'angelo,

di quella rara, aleatoria discesa

Sylvia Plath, Corvo nero in tempo piovoso

The black rook in het Engels: je kan het haar zelf horen voordragen via deze link op YouTube: <https://youtu.be/LioRmN7u2iU>

Miracles occur,

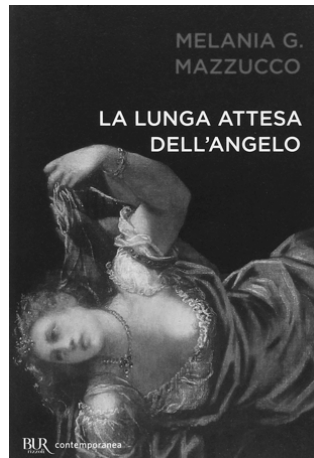
If you care to call those spasmodic

Tricks of radiance miracles. The wait's begun again,

The long wait for the angel.

For that rare, random descent.

Een geweldig vertelde, gelaagde, veelzijdige roman alweer van deze interessante hedendaagse Italiaanse.

TU ES LA TERRE

tu es la terre où ma charrue sait son chemin
tu es l'herbe où je me mets
plein de cette plaine de chaleur

tu es le fleuve qui se jette dans la mer
tu es l'eau vive qui m'emmène
me renverse dans la mer
tu es avec raison cette mer même

et je redeviens fœtus

JIJ BENT DE AKKER

jij bent de akker
waar mijn ploeg zijn weg vindt
jij bent het gras
waar ik me neer vlei in je warmte

jij bent de rivier die mij meeneemt naar zee
jij bent vanzelfsprekend de zee zelf

ik ben weer klein...

Karel Declercq

P.C. Boutens

(1914-1984)

door Albert Westerlinck

(Tekst ter beschikking gesteld door Hervé Daras)

Peter Cornelis Boutens werd in 1870 geboren te Middelburg in Zeeland. Zijn natuurpoëzie werd voor een deel geïnspireerd door de schoonheid van het Zeeuwse landschap. Hij studeerde klassieke filologie en werd doctor in de klassieke letteren. Deze vorming was niet zonder invloed op zijn werk. Hij was een tijd leraar te Voorschoten, maar leefde vanaf 1904 ambteloos te Den Haag.

In zijn eerste bundel *Verzen* (1898) is de invloed van Tachtig zeer duidelijk, vooral die van Herman Gorter. Gorters impressionisme, zijn fijne klankmuziek en zijn natuurverrukking zijn in de verzen van Boutens merkbaar.

Toch is er van aanvang af bij Boutens een oorspronkelijkheid op te merken: naast de impressionistische overgave aan de zintuiglijke verschijnselen, vertoont hij een neiging om zich in het mysterie van de ziel te verdiepen en het symbolisch te suggereren.

Zijn tweede bundel *Praeludiën* (1902) geeft prachtige symbolische natuurlyriek en bewijst zijn rijping naar een geestelijk schoonheids- en liefdesideaal.

De volgende bundel *Stemmen* (1907), die tot zijn beste werk behoort, is vervuld met groot geestelijk geluk. Al blijft het leven voor de dichter een ongeneeslijke hunkering en kent hij momenten van gekwelde onvervuldheid, toch overheersen de hymnen van geloof in de eeuwige Liefde en Schoonheid. Boutens wordt hier volop de dichter van de Platonische leer, die tussen de wereld van de stof, de zinnen en die van de ziel een schrijnende tegenstelling beleeft. De dichter wil als Platonist aan de voorbijgaande, bedrieglijke aardsheid voorbij om een bovenzinnelijke wereld te aanschouwen, waar absolute Liefde en Schoonheid wonen.

Dit platonisch idealisme is bron van zijn smart-aan-het-leven en zijn levensafkeer omdat de goddelijke Eros en Schoonheid onbereikbaar blijven, doch anderzijds bron van verwachting en verrukking.

Er moet wel gezegd worden dat het Platonisch mysticisme van Boutens meestal enigermate duister is en zich versluiert in een wazige geestelijke ijkte. Soms is het mysticisme van zijn liefdesgedichten ook vermengd met een troebele zinnelijkheid, die evenals zijn geestelijke ideologie vaag en diffuus blijft. Een der redenen van deze toestand is te zoeken in het feit dat de Platonische erotische mystiek van Boutens vermengd is met een felle homofiele aanleg, die hij nooit in zijn verzen en zijn openbare leven heeft durven 'avoueren'.

Vanaf *Stemmen* schrijft Boutens gedichten met een weergaloze taalpracht, zowel in ritmisch en muzikaal opzicht als in beeldenrijkdom. Men vindt bij hem gedichten van twee verschillende typen. Er zijn vooreerst korte gedichten in een eenvoudige, melodieuze liedvorm, b.v. *Laat mij nimmermeer...*, *Goede Dood*, e.a. Daarnaast zijn er grootse, lyrische en beschouwende gedichten met een overweldigend rijke beeldtaal. Zij herinneren door hun ingewikkelde bouw en hun majestatische toon aan de antieke ode. Ik wijs naar *Solus in ædibus amoris*, *Morgen-Nachtegal*, *Liefdesuur*. In volgende bundels *Sonnetten* en *Vergeten Liedjes* zet de dichter zijn esthetiserende liefdeslyriek voort, blijft zijn taalschepping magistraal maar ontwikkelt hij zich naar eenvoudige, strenge en soepele taalbeheersing.

Zeer bekend is Boutens' bewerking van het middeleeuwse Beatrijs-gedicht. Het prachtige en zinrijke christelijk realisme van het middeleeuwse verhaal werd door Boutens uitgewist en in de plaats komt een ijl geestelijk mysticisme, dat op vage wijze de loutering van de liefde door het lijden bezingt. Maar de verzen zijn zeer vloeiend, zangerig en fraai.

Een hoogtepunt in het oeuvre van Boutens is de meesterlijke bundel *Carmina* (1912), waarin geestelijke beschouwing en lyrische ontroering in een heerlijk evenwicht samenvloeien. Er zijn hier weer gedichten van het eenvoudige lied-type naast groots opgezette hymnen zoals *Ode aan Sappho*, *Terra-vallis nimis amœna* e.a., die beurtelings de frustratie op aarde en de verrukkingen van de Platonische extase bezingen.

Nog een hoogtepunt wil ik vermelden: de bundel *Zomerwolken* (1922). Hier is duidelijk een terugkeer naar het calvinistisch geloof van zijn jeugd. De bijbel gaat hem weer inspirerend voeden. Van nu af behandelt Boutens ook vaderlandse thema's en hij wil zich zelfs doen gelden als officiële dichter – een soort 'poet laureate' – van de natie en het koningshuis. Zijn bijzonder groot taalmeesterschap handhaaft hij tot de laatste dag.

Dit meesterschap toont hij ook in tal van uitstekende vertalingen uit het werk van Plato, Aeschylus, Goethe, Sappho, Oscar Wilde, Omar Khayyam, Louise Labé, Homeros, Novalis e.a. Alles zeer knap, misschien wat te fraai en gekunsteld vertaald.

P.C. Boutens bleef, na de Tachtigers, trouw aan een esthetische schoonheidscultus en een lyrisch individualisme, dat de dichter als priester van de schoonheid en als uitzonderingsmens beschouwt. Hij heeft echter dit individualisme door verinnerlijking verdiept en vergeestelijkt. Hij is een der grote symbolisten in de Europese literatuur van zijn tijd. De symbolische vertolking van zijn stemmings- en gevoelswereld en van enkele ideeën is, in een uiterst subtiel en somptueuze taalschepping, magistraal.

Albert Westerlinck

Leuven 15.12.79

Drie gedichten van P.C. Boutens

SONNET

Sponsæ æternæ

Ik weet dat gij mij nog verschijnen zult,
Zoo zeker als de bloemen wederkomen:
Der dingen doove dek hebt gij genomen,
Het donkre leven dat de steden vult,

Den winterwind die klaagt door dorre boomen,
Ten sluier die uw eeuwgen glimlach hult...
Ik zoû gelukkig zijn, als slechts geduld
Den slaap kon vinden om van u te droomen...

Een prins, te vroeg ontwaakt in wintermorgen,
Dwaalt als een vreemde door zijn kille huis
Tusschen de trage slaven die bezorgen
Huns heeren dag met onbeheerd gedruisch, -

Zóo moet ik waken tot gij wederkomt
En u nog eens in menschenaanschijn momt.

AVONDWANDELING

Wij hebben ons vandaag verlaat!
Pas bij de laatste brug
Waar 't voetpad tussen 't gras vergaat,
Daar keerden wij terug.

Achter ons dekt de witte damp
De schemerende landen
Zó zijn wij thuis. Wij zien de lamp
In loveren warande...

Wat gingen wij vanavond ver,
Het werd alleen te laat:
Nog verder dan de gouden ster
Aan blauwe hemelstraat!

Zo saam doen twee een korte poos
Over een wijd gebied!
Nog liggen wegen eindeloos
Voor morgen in 't verschiet!...

O konden we eens zo samen staan
Aan de allerlaatste brug,
En saam en blij overgaan –
Wij kwamen nooit terug!

IN DE MANTELING BIJ DOMBURG

In de spanne luwe stilte
In de wieg van 't glooiend mos
Lig ik: boven vaart de zilte
Zeewind over 't neigend bos.

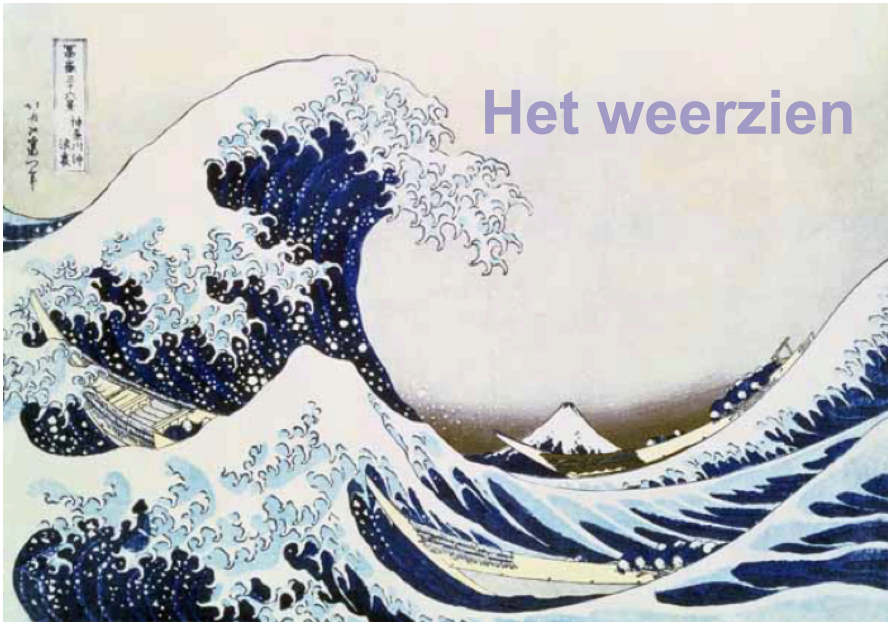
Al de toppen wuiveblinken
In der zonne gouden lust,
Wijl de dorre bladers zinken
Om mij heen tot rosse rust.

IJle vogelvluchten rissen
Achter weemlend twijgenweb:
't Zijn de meeuwen die gaan vissen
Met den wederkeer der eb...

Ieder jaar wordt sneller ouder
Vroeger avondt elke dag, -
Maar mijn hoofd ligt aan uw schouder
En ik hoor uw harteslag.

Boven drijft het leven over,
En geen schijn of schaûw ontgaat:
Elke siddering in 't lover
Spiegelt over uw gelaat.

Als een god die zou beluistren
Aards gerucht uit hemels vree
Hoor ik uwen adem fluistren
Door de stem van wind en zee.

Zee. De zee, la mer, zee en moeder. Moeder van de tastbare oneindigheid, van de volmaakte onverschillige rust. Hoe vaak heb ik niet aan de vloedlijn gestaan, mijn haar wapperend in de wind, de verte afzoekend, turend naar het eindeloze niets. Heen en weer heb ik gelopen, steeds mijn ogen, tranend door de wind, op de horizon gericht, uitdijende kringen achterlatend met mijn voeten, heen en weer, en stilstaand, steeds mijn blik op de verte. Seizoenen. Vier? Vijf? Zes? Ik heb ze aan de rand van het water meegemaakt, elke dag trok ik er heen. Dacht ik dat zij zou terugkeren? Dat ik op een dag een witte wimpel te zien zou krijgen? Dus ja, ik verlangde naar onstuimigheid, maar steeds stolde het schuim als een tapijt over mijn naakte voeten. De zeldzame stormen konden alleen mijn stem die haar naam bleef roepen met hun gebulder smoren. Wat ik zag was enkel het spel van de golven, het deinen van de watermassa en heel af en toe een scheepje in de verte. Het voer voorbij zonder ooit groter te worden dan de palm van mijn hand.

Op een dag, ik weet niet meer wanneer, ik weet niet meer waarom, ben ik niet meer naar het strand gelopen. Ik ben er sindsdien nooit meer ge-

weest. Enkel in mijn dromen brulde de zee verder, overspoelde me, sleurde mij mee in de zwarte diepte van haar schoot. Die dromen verstikten mij, naar adem happend schrok ik wakker. Een zacht flakkerende maan of de stilte van dwarrelende sneeuw was het enige wat mij toen gezelschap hield.

Ik dacht nog aan de zee, aan haar wreedheid, maar keerde nooit meer terug en op een dag verdween ook de zee uit mijn gedachten.

Toen kwam de sneeuw.

Het land werd eindelijk bedekt met wat ik tegen mijn principes een blanke schoonheid zou moeten noemen. Deze schoonheid was van kortstondige duur, maar het gaf niet, ze was er geweest en even was ik er getuige van. Wat er nadien gebeurde kon mij weinig schelen. Het wit dat zich overal op neerzette, op de kale takken, op de daken, op de knotwilgen langs de grachtkant. Nietsvermoedend, argeloos ving ik dwarrelende vlokken op met mijn open mond, hemelwater smolt en verkwikte tegelijk mijn geest. De zee scheen ver weg. Alsof ik opnieuw voluit mocht ademen. Ik ontblootte mijn hoofd, gewaarwording van koude tintelingen, het voelde warm en vreedzaam aan.

De stad wist geen raad met zoveel zachtheid, de sneeuwkristallen verzwartten zodra ze de kasseien raakten, ik keek naar boven, beleefde het spel van een zich steeds herscheppend gordijn. Naar sneeuw kon je kijken, zoals je naar de vlammen van een open haard kon kijken, of naar het rollen van de branding.

En ik bleef kijken, naar het getemperde licht van de lantaarns. O, die roekeloze beweging van het dons, minutenlang tot de stappen van een eenzame passant mij herinnerden aan de galerij waarnaar ik op weg was.

Even twijfelde ik of ik wel in de juiste richting aan het stappen was, ik kende de buurt wel van vroeger, mijn jeugdjaren, maar veel was er veranderd. 'Je bent er vlak bij', antwoordde een man van middelbare leeftijd aan wie ik het vroeg, 'daar onmiddellijk om de hoek' en hij maakte van het korte oponthoud gebruik om zijn besneeuwde bril met zijn mouw schoon te wrijven.

De deur van de galerij stond half open, een lange gang die je hier zeker niet verwachtte, mondde uit in een ruime zaal. Hoog in de wanden waren er langs drie zijden spitsbogen, zodat het geheel van deze ruimte een kapelachtige aanblik kreeg, zonder daarbij een sacrale stemming af te geven.

Er stonden al enkele gasten, in groepjes van drie, vier. Een enkeling die afwezig in de hoogte keek. De gastvrouw stelde mij onmiddellijk voor: Hade, Joris, Marleen, Sofie, Guido, Annelies... Bij Annelies was ik al vergeten hoe Marleen heette en wie van beide mannen Guido was. De enkeling bleef naamloos. Ik bekeek een schilderij 'Zonder titel' - olie op doek 80 x 95 van Hade Deflo, het werk dat ook op de uitnodiging afgebeeld was.

'Van jou?' vroeg ik aan Hade. Ik ken je dacht ik, maar ik zei het niet. 'Inderdaad' antwoordde Hade.

'Hm, hm (instemmend)' en toegegeven er zat iets in die meditatieve structuur, ondanks de harde gele strepen over een blauw-lila sponsachtige achtergrond.

'Hade, ik ken jou', hoorde ik mijzelf eensklaps zeggen. 'En jij bent Herbert Deraeve toch?'. Dat was ik ja. Twee, nee drie seconden, niet meer en daar stond ik: aan de zee. En terwijl reusachtige golven zich vanuit de verte losmaakten, aangroeyden en zich met een brutale kracht op het strand dreigden te pletter te slaan, antwoordde ik: 'O, je kent mij blijkbaar nog', en ik voegde daar onmiddellijk aan toe: 'maar jij schildert? Dat wist ik niet, ik kende jouw familienaam niet. Dan was dat een reproductie van jouw schilderij die verleden week in de culturele bijlage van De Standaard afgedrukt stond?'

'Ja', lachte ze, 'dat heeft wat voeten in de aarde gehad om die reproductie erin te krijgen.' Zei ze dit? Of zei zij iets totaal anders? Het had gekund, of beter het was zo: hij herinnerde zich niets van haar antwoord, want hij bevond zich weer op het strand waar de golf zich hoog als een uit een schilderij getreden Hokusai golf verhief en denderend naderbij kwam, hem genadeloos overspoelde.

'Alma, ben je er?' tierde ik en snakte tevergeefs naar adem. 'Alma' nog luider, maar de aanstormende golven smoorden mijn stem tot een woordeloos gemompel. Hade, beukte het in mij, Hade, jij! Wat doe jij hier? Jij bewoont een andere tijd, jij kunt de tijd niet terugdraaien, jij hoort hier niet te zijn. Heb je Alma meegebracht? Is ze hier ook? Nee je kent haar niet, of toch misschien. Je moet haar kennen. Ze geleeke op jou, ze was jouw gelijke, jullie bedreven op dezelfde manier de liefde, bodemloos en uitputtend. Alma wist het, ik wist het en toch hebben wij het nooit daarover gehad, dit hoefde ook niet, we wisten het. Dat was voldoende. Alma en ik, jij en Roeland.

Je bent weg van Roeland voelde ik opeens of hij heeft jou verlaten. Hoe lang is het geleden? Alleen op die vraag had ik geen antwoord, de rest wist ik, ik was er zeker van. Vraag me niet waarom ik dit wist, nee vraag het niet want ik zou zeggen omdat hij een man is, mannen zijn nooit lan-

ger dan zeven jaar betrouwbaar, hoogstens het kleinste veelvoud ervan, maar vraag het me niet.

'Ik heb thuis nog een lijstje met gedichten over de Orfeusmythe die jij verzamelde'

Verzamelde? Zei je echt verzamelde? Ik voelde mij even ongemakkelijk, iemand die gedichten verzamelt alsof het postzegels of sigarenbandjes zijn, wat eng, zo iemand zou ik beslist niet hoogschatten. En toch beaamde ik dat door iets als 'Ja, Orfeus' tussen mijn tanden te prevelen.

En van jou heb ik nog een verhaaltje liggen, een ondeugend stukje proza over een hij en een zij, jij en Roeland, en kijk, vaak kom ik je verhaaltje nog tegen, het zit namelijk vooraan in een map die niet gemerkt is, vandaar dat ik met mijn spreekwoordelijke slordigheid ('zo slordig als Herbert') er vaak de eerste bladzijde van zie, op zoek naar één of ander papiertje dat niet te vinden is. Nu over dat verhaaltje heb ik je toen niets verteld, ik dacht het alleen maar, omdat ik in die periode ook verhaaltjes schreef, over appels nota bene, maar ook over een hij en een zij. Alma en ik. Het viel me helemaal niet moeilijk, ik moest maar mijn ogen sluiten en denken aan de buitensporigheid waarmee Alma mij likte, de directheid als zij zich voor mij opende, haar zoenen die mij afmatten. Mens, wat een tijd.

Was het door dat verhaaltje van jou dat ik wist dat jij en Roeland zoals ik en Alma...? Nee toch, het was door je af en toe te zien in de straat, ook Alma zag je soms, wat ze mij dan terloops vertelde. 'Ik heb Hade van Roeland gezien' Ik denk niet dat er ooit meer over jou verteld werd, enkel dat Alma of ikzelf Hade van Roeland gezien hadden, maar beide wisten we meer. We hoefden het niet te uiten.

De vernissage was nu volop aan de gang. Een criticus met te ver gezochte woorden. Laat kunst kunst zijn, dacht ik. Hij omschreef nog iets met een treffende metafoor, maar ik stond weer aan het strand, de zee was wat geluwd. Alma. Hoe is het ooit kunnen eindigen? Ziel van mijn ziel. Woorden van Alma, ze meende het. Die woorden waren voor mij een waarborg voor de eeuwigheid die hoelang geduurd heeft? Zeven jaar? Veertien? Eenentwintig, probeerde ik mijzelf wijs te maken, het waren er zeven. Maar alle zeven brandden ze als de heilige menorah.

Jij deed ook een woordje, ik keek naar je en mijn blik was allesbehalve neutraal. Hoelang was het geleden dat ik je zag? Eigenlijk heb ik je nooit echt gezien of toch niet meer dan nu. Je haar was nog altijd lang en bijna wit. Champagne. Sorry, het woord kwam bij mij op. Je ogen keken vaak in de ruimte van deze neogotische zaal, je fixeerde niemand, je ene oog, je rechter meen ik, iets meer geopend dan het linker, je onderlip wat meer

geprononceerd dan je bovenlip alsof je een geheim bewaarde en dan je haar vooraan, een splitsing die hoog op je voorhoofd vertrok zodat je wenkbrauwen aan de buitenkant nog bedekt waren. Voor die wenkbrauwen moet Roeland gevallen zijn.

Receptie. Sekt parelde in hoge glazen met een fijne voet. In twee slokken dronk ik mijn glas leeg, maakte van een ogenblik dat je alleen stond gebruik om je weer aan te spreken, maar je was mij voor. 'Kom je nog bij Malpertuus?' vroeg je. 'Sindsdien niet meer', zei ik. 'Sinds Roeland daar vertrokken is, ik ook niet meer. Twee jaar geleden heeft hij me verlaten.' Zomaar kwam die zin uit je mond, ik wist het, dus ging ik er niet op in. Ik wou nog zeggen: twee jaar geleden hebben wij, Roeland en ik, nog samen staan kletsen op de trein. Een overvolle studententrein, we moesten rechtstaan tussen twee rijtuigen. Ik heb mijn mond gehouden en beperkte mij ertoe jou te groeten en nog vlug je e-mailadres te vragen want, ik citeer: 'Ik wil je nog eens contacteren in verband met je werken hier' einde citaat. Je schreef het in een schriftje dat ik de laatste tijd bij me droeg: hade.defloo@euphonymet.be, moeilijk te onthouden was het niet. Je vroeg het mijne, wat overstuur scharrelde ik een kaartje op, één kans op vier dat het in mijn linkerbinnenzak stak. Het bleek de juiste gok. Voor ik het wist stond ik weer in de sneeuw, ik wist niet eens meer of ik je nu goedenavond gewenst had, je zou me beslist nogal bot gevonden hebben.

Het sneeuwde op het strand, onwaarschijnlijk grote vlokken landden op de al aanwezige sneeuwlaag, ze bleven liggen en weerkaatsten de nachtelijke hemel die niet zwart maar grijs-wit zag. Maar de strandtijd sloeg ik vlug over, want er was daar vooral de Almatijd en die had Hade zonder het te beseffen weer heel dichtbij gebracht. Om niet ten onder te gaan aan de kwellende gedachte dat ik geen spoor meer had van Alma – hoe had ik zo dwaas kunnen zijn om niet te weten dat die laatste koffie met haar ook de laatste was? – probeerde ik mij een beeld van Roeland te vormen, maar ik zag eerder Hade, hoe ze huilde. Zou Alma ook gehuild hebben? En ik? Nee, ik niet, of toch, maar mijn tranen waren droog, dat zijn misschien de pijnlijkste, de oprechtste.

Ik stond in de sneeuw, mijn ogen op de avondhemel gericht. Ik ben thuis geraakt, op één of andere manier. Het was bijna middernacht.

De klep van mijn laptop was gesloten, maar dat duurde niet lang, ik opende outlook en met twee vingers tikte ik, na elke zin een paar woorden corrigerend:

Beste Hade,

Ja dat was een verrassing jou daar te zien, meer nog te vernemen dat jij het schilderij van de affiche gemaakt had (ik kende je familienaam niet).

In die paar minuten bij jou kreeg ik daar een berg van nostalgie over mij heen, waarvan ik nooit zou gedacht hebben dat het zo 'n effect zou kunnen hebben.

Met permissie, maar ik heb eventjes moeten bekomen, niet alleen Malper-tuus maar nog meer die dagen van toen, die bij mij wel de ingrijpendste uit mijn leven geweest zijn, de dagen, de jaren met Alma kwamen weer boven. Ik was er eventjes onderste boven van. Soit.

En dan het zakelijke gedeelte, over de mogelijkheid een tentoonstelling te organiseren met haar werk etcetera, etcetera.

De volgende dag vond ik tussen mijn elektronische post het volgende antwoord:

Dag Herbert,

Volgens mij weet je maar half wat een pijn en nostalgie die korte ontmoeting met jou gisteren, bij mij heeft teweeg gebracht. Inderdaad, ook voor mij de zoete- pijnlijke herinnering aan de mooiste dagen uit mijn leven met Roeland. Twee jaar geleden heeft hij mij - na een relatie van 21 jaar - verlaten voor iemand anders. Een afschuwelijke ervaring die, vanwege nog zo recent, iedere dag en vooral nacht aan mij vreet! Ja ik leef en ja ik leef intens, maar weinigen die weet hebben van die indiepe krater die deze verloren liefde in mijn binnenste heeft geslagen.

Dit om even te reageren op jouw oprechte mail.

En dan over de tentoonstelling, wanneer denk je, hoelang moet dat duren, waar denk je dan ... enzovoort, enzovoort.

Ja ook ik leef en ja ook ik leef intens, net als jij. Zie je wel dat ik je beter ken dan je vermoedt. En hoe dan die ervaring beschrijven, vatten in één enkel adjectief? Afschuwelijk, het klonk haast banaal toen ik het las. Het moet – en zie elk woord dat mij te binnen schiet, is niet in staat die pijn die je van binnenuit leeg vrat te beschrijven. En ja die nachten, die moeten onoverkomelijk geweest zijn, onmenselijk.

Je moet geweest hebben, dagen en inderdaad vooral nachten in een totale verlatenheid, gehuild, gekermd als een geslagen dier, gejackt, kapot moet je geweest zijn, naakt zonder omhulling huiverend.

Stop dat, ik bedoelde: stop dat denken, dat achteruit denken in het verleden.

Maar het verleden is als de zee, het blijft terug komen, steeds weer.

Een zee tussen ons, tussen Alma en mij en dan jij als boodschapper. Was je door haar gezonden? Een spion? Mijn huidigheid aftasten? Toeval is toch nooit toeval? Zei ik dat of kwam het van Alma?

Of was jij Hade, de gelegenheid die ik te baat moest nemen: breng mijn dode verlangen naar Alma, laat haar weten... Wat zou je haar moeten laten weten?

Ik durf er niet aan denken, laat staan het onder woorden brengen, laat staan het jou mee te geven.

Laat er stilte zijn, laat er rust komen. Het werd mijn ongemakkelijke hoop waar ik niet in geloofde. Ik zou naar de zee gaan, langs de branding lopen en ik ging naar de zee en ik liep langs de branding en mijn gedachten waren bij Alma en ze waren bij jou, Hade. Goed, ik beken, ik projecteerde de onbereikbare Alma in jou – al was je even onbereikbaar, of net nog niet.

Een zinloze onderneming, zo zinloos als de golven. Ik heb mij neergezet, net buiten de vloedlijn, het was hoogtij. In het zand schreef ik de A, de enige letter gemeenschappelijk aan jullie beide namen. Alfa, het begin. Was alleen het begin gemeenschappelijk? De dunne, zandgekartelde A werd een diepe A-sleuf. Zou ik mij neerleggen onder de wind? De grijsblauwe hemel afspeuren? Mijn ogen sluiten? Korrels fijn zand over mijn lippen voelen ritselen? Hade waarom moest jij die wonde openscheuren?

Ik sloot dus mijn ogen en trachtte een slaap te vinden. Wat ik zocht was een vergeten, maar hoe meer ik zocht, hoe meer ik het andere vond: de herinnering. Alles aan haar verscheen voor mijn ogen, geen lichaam heb ik meer en beter gekend dan het hare. Blindelings wisten mijn vingers haar genot te vinden, dat moest inderdaad het einde zijn, want verder kon niet meer. En zie het was het einde, verschaald in een prozaïsche koffie. Alles had je mij kunnen voorspellen, maar dat..., ik zou je gezworen hebben dat zoiets niet kon omdat het niet mocht.

Ik weet niet Hade of ik ooit met jou koffie zal kunnen drinken zonder aan die terloopse laatste koffie te denken, zonder aan haar te denken en toch wil ik aan de koffie met jou. Melk? Suiker? Nee, zwart, zoals Roeland, zal ik je zeggen. En dan moet je mij vertellen over hem, of nee over jezelf. Elk woord dat naar vroeger verwijst zal gekoppeld worden aan mijn verleden. Ik zal je begrijpen, maar ik zal het niet meteen durven uitspreken. Ik begrijp je ja.

De zee trekt zich terug. De zee keert weer. Trekt zich terug. Komt weer. Zie je, onze koffie is op, en dan? Moeten we dan afscheid nemen? Welk afscheid moeten wij nemen? Willen wij nemen? Willen wij hetzelfde afscheid nemen?

Kijk naar de zee, zeg ik dan. Om iets te zeggen.

Ja de zee (ik preconstrueer je woorden).

De kopjes leeg, schuimomrand van binnen, de zee ver (in de verte), de stilte van onze woorden (we zwijgen voor ons uit).

Er was eens.

En morgen? Je wekt mij uit mijn gedachteloze droom.

Morgen?

Ik kan neen knikken (zodanig dat je het niet eens zal merken), betekenis: er is geen morgen meer.

Ik kan mijn schouders ophalen (om eerlijk te zijn, dat is de echo van je eigen vraag: en morgen?) Betekenis dus: en morgen?

Ik kan grinniken. De cynicus in mij (je kent me nog niet. Ik verwittig je!)

Ik kan zwijgen, betekenis: ik kom terug. Wees op je hoede.

Of je kan vragen: nog een koffie? Betekenis: er is geen morgen meer, er was alleen een gisteren.

Was, was, wat was, dat is.

Les femmes de ma vie

door Bart Madou

'J'aime les femmes. J'ai toujours aimé les femmes, la compagnie des femmes, le parfum des femmes.' Zo begint Patrick Poivre d'Arvor een boekje met als titel *Les femmes de ma vie*. Vandaar deze rubriek: *Les femmes de ma vie* en om voor wat afwisseling te zorgen wil ik elke keer twee vrouwen bespreken die mijn leven gekruist hebben en die op een of andere manier iets hebben betekend voor mij: iemand die al gestorven is en iemand die je vandaag nog zou kunnen ontmoeten. Verwacht geen biografie, eerder een persoonlijk relaas van mijn ontmoeting en waarom deze vrouwen indruk op mij gemaakt hebben.

Ditmaal Jacqueline Du Pré (1945-1987) en Gundula Janowitz (°1937).

De bevrijdende lach van Jacqueline Du Pré

Niemand die zo heerlijk kon lachen als Jacqueline Du Pré. Je mocht in de treurigste stemming zijn, als je haar zag lachen, stoven alle onweerswolken uit elkaar. Nooit iemand geweten die zulk optimisme, zo'n positieve blik op het leven uitstraalde (stralen is echt het juiste woord) als Jackie. Schalks, speels

maar een ongelofelijk talent. Haar uitvoering van het *Elgarconcerto* bepaalde de standaard voor alle latere uitvoeringen. De cineast Christopher Nupen maakte een ontroerend portret van haar in zijn documentaire *Who is Jacqueline Du Pré*. De close-ups die hij van haar maakte tijdens een uitvoering van Schuberts *Forellenquintet* blijven voor altijd op mijn netvlies gebrand. Du Pré was getrouwd met pianist en dirigent Daniël Barenboim, wàs, want het noodlot sloeg toe.

Zij was amper 26 jaar toen zij het gevoel in haar vingers en andere delen van haar lichaam begon te verliezen. Het verdict was onverbiddelijk: multiple sclerose. In 1973 moest zij het dubbelconcert voor viool en cello van Johannes Brahms met Pinchas Zukerman en de New York Philharmonic onder leiding van Leonard Bernstein afzeggen. In 1987 stierf ze, 42 jaar oud en alleen.

Barenboim, haar man, had haar intussen verlaten voor de Russische pianiste Elena Basjkirova. De Kroatische beeldhouwer Drago Cherina maakte een beeld van haar, het bevindt zich in een park in Sydney.

Gundula Janowitz: a voice from heaven

Ik hoorde haar voor de eerste (en enige) keer tijdens een universiteitsconcert in de Aula Piet De Somer te Leuven. Lieder van Brahms en Schumann, als ik mij nog goed herinner. Nou ja, wat een stem zeg! Eerlijk, kwetsbaar en van zijde én verslavend. En wat een verschijning ook. Maar ik ben pas volkomen aan haar heldere stem gehecht geraakt toen ik de LP met Johannes Brahms' *Ein Deutsches Requiem* aanschafte. Een uit-

voering met de bas José Van Dam, de Wiener Singverein en de Berliner onder leiding van Herbert von Karajan. Een opname die ik koester.

Smetteloos en ongeëvenaard is haar vertolking van de *Vier letzte Lieder* van Richard Strauss, ook met de Berliner Philharmoniker en von Karajan. De popster David Bowie was tot tranen toe ontroerd bij deze opname. 'Haar stem overstijgt alles, haar vertolking voerde me mee naar een hemel zoals geen andere muziek kan' zo zei hij. Voor mij schitterde zij eveneens als Hanne in *Die Jahreszeiten* van Joseph Haydn, met de Wiener Singverein, de Wiener Symphoniker en Karl Böhm als dirigent. De rollen van Simon en Lukas werden vertolkt door respectievelijk Martti Talvela en Peter Schreier. Ik word nostalgisch als ik

hier al die namen uit mijn jeugd zie opduiken. In 1990 nam Janowitz afscheid van de Bühne en werd ze benoemd tot directrice van de Opera van Graz, de stad waar ze was opgegroeid.

Waarheid & Herinnering

door Johan De Bruyne

INDIGO, (is) A MOST PRECIOUS BLUE

(n.a.v. het 30-jarig bestaan van "Indigo" Damme)

Daarom dient er zorg voor gedragen, moet geijverd worden om de kennis van deze authentieke, bijzondere kleurstof en haar rijke geschiedenis uit te dragen, zodat ze wordt gekoesterd en naar waarde geschat. Hilde Kuypers, sinds dertig jaar in Damme gesetteld, neemt hierin het absolute voortouw, bijgestaan door Lieve Jacob, een kunstenaar die verslingerd is aan al wat oorspronkelijk en natuurlijk is.

Laat me heel even toe te duiden dat bij het woord "kleur" het (bepaald) lidwoord "de" hoort. In behoorlijk Nederlands hebben we het dus over "de" kleur. Als gewezen docent Nederlands moest ik dit even kwijt. Nu we het toch over kleur hebben...

YVES KLEIN

Bij mij komt bij "indigo" spontaan een deel van het oeuvre van Yves Klein voor de geest. Dichter bij huis kan dat het blauw zijn dat Gilbert Swinberghe een lange periode voor en in zijn schilderijen gebruikte. Ook de zogenaamde Blauwe Periode uit Picasso's artistieke bestaan is nooit ver en ik koppel de kleur ook spontaan aan die van jeansbroeken. Ik ben vooral omwille van de kleur aan jeans verslingerd en draag amper broeken die niet tot deze vestimentaire familie behoren. Er zit voor ook een rebels tintje aan. En tot slot ben ik een hartstochtelijke fan van een Brugs voetbalteam dat de laatste tijd Europa weet te verbazen. Alleen dinsdag jl. deed het dat eerder in negatieve zin toen het verloor van een onkies royaal gesponsord elftal uit de buurt van Parijs.

Ik geef toe dat mijn aversie voor groen (de kleur die geassocieerd wordt met dat andere voetbalteam uit Brugge) met de jaren is gaan slijten. Met het ouder worden manifesteren zich volkomen ongevraagd ongemakken, maar worden bepaalde zaken ook wel eens verrassend mooier en groeit de zin voor nuance. Het besef dat de kleur indigo afkomstig is of althans hoort te zijn van een... groene plant, meer bepaald van een soort van het geslacht Indigofera, draagt bij tot begrip, openheid en verdraagzaamheid, waar vandaag in onze samenleving zo'n immense nood aan is. Tot 15 december 2019 konden nogal wat mensen met kennis van zaken al diegenen die dat wilden alles omtrent "indigo" uit de doeken doen.

VAN NEWTON tot BASF

Tal van geheimen werden geopenbaard. Van Isaac Newton, over Vasco da Gama tot Adolf von Bayer en BASF (1897: de teloorgang de natuurlijke kleurstof, tot dan een van de belangrijkste exportproducten van India). Voorts omtrent Japan, het oude Egypte, Griekenland en Rome (waar indigo niet alleen als schilderpigment werd gebruikt maar ook voor medicinaal en cosmetische handelingen werd aangewend), Peru en Afrika. Leven en dood zeg maar van een authentieke kleurstof. Van de 17.000 ton synthetische indigo die in 2002 wereldwijd nodig was om de jeansproductie op peil te houden, tot de prudente heropleving van plant en pigment vandaag.

Wanneer ik aan "Indigo" in kalligrafische lettertekens denk, is daar uiteraard die unieke plek in Damme. Het huis met zijn paar trapjes op de Grote Markt, tegenover het historische stadhuis, waar ooit een... dancing was gevestigd, waar ik een enkele keer kwam en meteen verliefd werd. Indigo, een Damse locatie die sinds 30 jaar voor schoonheid, authenticiteit en passie staat en waar uiteraard vaak blauw te vinden is. Nee, ik ben niet aan een Hey-meisje geweest.

GEAFFECTEERD

Wie zoals ondergetekende vaak de Van Dale raadpleegt, vindt onder het woord precieus in eerste instantie: "kostbaar". Ik scrol wat verder tot bij "verfijnd". Dit woord wordt gelinkt aan gebaren en stijl. Ze gaan naar mijn gevoel vaak samen. Wat je aan schoonheid bij "Indigo" vindt, heeft ook hier iets mee: met stijl en gebaren. En dan heeft mijn trouwe vriend het in een adem ook over het adjectief "geaffecteerd". Niets op tegen: verfijnd, geaffecteerd, kostbaar. Tot zo ver dit taalkundig intermezzo.

Ook even de tijdgeest in de regio schetsen? Hiervoor ben ik gaan grasduinen in een kast vol dikke kaften waarin mijn eega al wat ik heb geschreven aan verslagen, recensies en toelichtingen bij tentoonstellingen van de voorbije 40 jaar heeft gecatalogeerd. Ik heb een hekel aan zoeken, vinden en lezen van zaken die ik eerder heb geschreven. Ik verdwaal liever in een onbestemd verleden. Zonder tekst. In gedachten die ik kan boetseren en naar mijn hand zetten. Ik hou van wat de Fransen "l'heure bleu" noemen. Een uur dat naar verluidt amper 10 minuten duurt, tussen klaarte en donkerte, het moment waarop de dag in de avond verglijdt. Ook dat blauw.

EL TORRO

Ik kon dus meteen naar de map van 1989 grijpen. "El Torro", de dancing waar ik al naar refereerde, was er al enige tijd niet meer en Hazes was nog geen beroemdheid. Ik voelde dat ik Damme ook een wijle links heb laten liggen en als adolescent opteerde voor een intiem Brugs plekje dat "Ter Halle" heette, waar ene Georges het Franse chanson liet weerklinken.

Toen het "Indigo" van Hilde Kuypers incontournable was geworden, begon in mijn geboortestad Brugge Roland Patteeuw, gewichtig curator, mijn geboortestad op de meest onverwachte plaatsen te incuberen met actuele beeldende kunst. Een noodzaak. Wat meer naar Torhout toe, in zijn Kunsthalle, en ook bij Hertog Jan oude stijl genoot ik met volle teugen van wat kunstenaars als Mario Airo en Fabrice Hybert uitspookten. Om de

finesses van Guido Francque, vermaard, maar minzaam sommelier, niet te vergeten.

Hilde Kuypers, opgegroeid met het verfijnd en absoluut sober minimalisme van haar moeders Brusselse Galerie Amaryllis, zal net als ondergetekende niet blij zijn geweest wanneer een alhier neergestreken kunstenaar de stad Damme nog maar eens met een artistiek cadeau bedacht. De heer D. was zo gul dat de stad Damme zich op de duur genoodzaakt zag een privaat museum voor de man te openen.

Met Gerrit Germompré en nieuwe knalrode creaties trok ik naar Limburg. Bruggeling Hans Eneman, bewust sinds lang beeldend kunstenaar af, plaatste over een bronzen bloemenkorf langs een Brugse rei een kiosk waar iedereen zijn mening op kwijt kon. Het leverde hem geen proces op. Jan Verhaeghe zou later minder geluk hebben. "Indigo" Damme deed iets met "Andere Boeken". Kuypers deed toen al andere dingen... De Witte Beer was springlevend en Amphora een bijzondere plek. En soms reisden we ver, maar Brugge-Damme heen en terug, ook dat bood af en toe fraais.

In Indigo leerde ik het werk van Antonia Guzman appreciëren en las ik blauwe beeldende brieven van Dominique Ampe. Ik zag er werk van Isidoor Godderis en Pieter-Hein Boudens. Er kwam Een Grote Sterre. "Het Wagenhuis" werd even een "Zevende Stad". Nog in Indigo genoot ik van werk van Horst Becking, Lidy Hoewaer en van Costa Lefkochir. Ik zag er Bauke met haar poes, veel blauw uiteraard, maar tegelijk geel en rood en... Beethoven. Wat later was Lieven de Brabander er te gast. En toen? Toen was Hilde even weg. Afrika had geroepen.

ART LINK

Engagement en gedrevenheid waren/zijn termen die op Hilde Kuypers en haar Indigo van toepassing waren/zijn. Een paar keer werd het hele Damse centrum door beeldende kunst ingenomen. Ik herinner me zoiets als ART LINK met ook beeldende integraties in de natuur, met monumentaal werk en een gigantisch ei op de platte toren. In Brugge vond in wat ooit de tuin van een gerenommeerd geneesheer was "Aspekten" zijn beloop en in Knokke werd een beeld van Folon op een golfbreker gezet. De man zit er nog.

Hilde Kuypers heeft de voorbije weken bewezen dat indigo niet zo maar een kleurstof is. Dat deed ze met een team. Middels tentoonstellingen, beeldende aandacht, lezingen en workshops heeft ze vooral de aandacht

gevestigd op het belang van natuurlijke indigo in al zijn schakeringen wereldwijd. Jacob van Maerlant lijkt het initiatief alvast gunstig gezind, want over zijn schouders hangt een heerlijke mantel waar Max Colombie (de zanger van "Oscar and the Wolf") stikjaloers op moet zijn.

En Hilde Kuypers is niet alleen in haar streven. Bij een groeiende groep wetenschappers, kunstenaars en ambachtsslui zien we de laatste 10 à 15 jaar een ecologisch bewustzijn ontwaken dat hen ertoe aanzet om met natuurlijke kleuren te werken. Er is zelfs een wereldwijd netwerk ontstaan. Dit netwerk wil ze steunen. En van waar kan je dit beter doen dan vanop een plek die de naam indigo draagt en vanuit een stad als Damme die de kaart trekt van het onthaasten, die de mensen ertoe wil aanzetten het verborgene en het niet -alledaagse te ontdekken?

De tentoonstelling "indigo, a most precious blue" is heel apart in zijn soort en verbindt heel oud en volslagen nieuw. Kijk goed en verbind, zoals de kunstenaars dat doen, ook met de wansmakelijke evoluties zoals groeien- de onverdraagzaamheid en racisme in onze huidige maatschappij.

De leesgroep Zedelgem leest

door Marie-Claire Devos

Tommy Wieringa - De Heilige Rita

De Heilige Rita, het nieuwste boek van Tommy Wieringa is met lauw enthousiasme besproken in de leesgroep.

Ooit werd zijn eerdere roman *Joe Speedboot* besproken en positief onthaald en misschien waren de verwachtingen daarom te hoog?

Wieringa heeft de gave van het woord en kan vlotjes in welluidende zinnen situaties schetsen. Dit is ook hier het geval maar het geheel is onsaamenhangend. Hij schept een beeld van een armoedige gevoelsbeleving in een plattelandsleven van de jaren vijftig.

De onbeweeglijkheid van zijn mannelijke personages gaat de lezer op de zenuwen werken.

Van zijn vrouwelijke figuren maakt hij dan weer eenzijdige belichte, koude archetypes. De vrouw is of moeder, of hoer, of ze hebben de verkeerde bril, of een onnozel kapsel, of zelfs grijs schaamhaar! Een tussenweg is er niet. Ook de Russen zijn archetypes. De Rus die de moeder wegkaapt heeft iets van Iwan de verschrikkelijke, of ze fungeren als bodyguards van vrouwenhandelaars...

Hij plaatst zijn hoofdpersonages in een habitat van de jaren 1950 of in een kader zoals de "aardappeleters" die ooit door Van Gogh zo pakkend zijn geschilderd. Een leven waaruit geen ontsnappen mogelijk is. Een krimpgebied dat letterlijk inspeelt op hun denken en voelen, een leven dat niet meer te redden valt. Niemand is veilig in de grote boze wereld, tenzij je een noodlanding maakt met een krakkemikkig vliegtuigje, verzorgd en bemoederd wordt en daarna met je verzorgster vertrekt naar betere oorden zonder ooit nog om te kijken of enige duiding te geven ten overstaan van de achterblijvers. Ook dit is een vrij onrealistisch en ongeloofwaardig element in het boek.

De vele thema's die aan bod komen, de eenzaamheid, de verlatingsangst, de onmogelijkheid tot liefhebben, de uitzichtloosheid van het bestaan, de menselijke beperking, migratie, zijn te veel als losse flodders neergepoot in de roman die dan toch weer gered wordt door het vakkundig schrijftalent van de auteur. Dit is echter te mager om de roman een goed boek te kunnen noemen. De thema's zijn onvoldoende uitgewerkt en hebben te weinig diepgang. Zelfs enkele puntgave voltreffers vol melodrama en metaforen kunnen het geheel niet optillen.

Dat Nederland dit boek zo met open armen heeft ontvangen blijft een raadsel. Misschien past het te veel in het negatieve levensbeeld van de mondiale situatie waarin wij vandaag leven? Ik zou dit boek niet aan andere lezers aanraden, wel zijn vorig werk zoals *Joe Speedboot*, *Caesarion*, *Dit zijn de namen* en *Een mooie jonge vrouw*.

Het boek komt bij mij eerder over als een mislukte poging tot het afschrijven van biografische elementen, maar dan had hij beter een boeiende biografie geschreven.

De heilige Rita, patrones van de hopeloze gevallen, dekt als titel de volledige lading. Als hopeloos geval hou je het boek best dicht, leg het weg en lees zijn eerdere interessante oeuvre.

Het is bijna een exclusief muzikale herfst geweest bij Het Beleefde Genot, behalve dan de tweedaagse uitstap naar Luxemburg, maar daarover leest u elders in het artikel van Barbara Legermann, en de lezingen over James Joyce en Griekse epigrammen.

Zondag 22 september: **James Joyce, Ulysses** en Geert Lernout: een drievuldigheid. Geert Lernout, intussen al meer dan 45 jaar bezig met James Joyce, wist alle aanwezigen te boeien met zijn gesmaakte lezing. Dat het vooral over Ulysses - het moeilijkste en beste (?) boek van de 20ste-eeuw – ging, was geen verrassing. Prof. Lernout probeerde ons te overtuigen van het belang van de roman, die zich afspeelt in Dublin op één dag: 16 juni 1904 (nou ja, eigenlijk duurt het verhaal tot na middernacht).

Joyce was een vernieuwer op veel gebieden, misschien nog het meest door als eerste voluit te putten uit onderwerpen van de (Griekse) mythologie, in casu de Odysseia van Homeros. Daarin werd hij sindsdien gevolgd door talrijke andere schrijvers. Lernout noemde hem daarom een meester-schrijver.

Ulysses werd in 1922 uitgegeven en wat deze roman voor het proza betekende, dat betekende The Waste Land van T.S. Eliot voor de poëzie.

Aan de hand van enkele voorbeelden liet Geert Lernout ons kennismaken met de finesses van de taal van Joyce en enkele typische kenmerken van zijn proza.

Ulysses, het blijft een monument in de wereldliteratuur.

Zondag 6 oktober: van onbekend naar onbemind naar bekend en bemind: **Griekse epigrammen**. Op een gedreven manier wist professor Kristoffel Demoen ons te verrassen met enkele pareltjes uit de Griekse poëzie.

Epigram, letterlijk opschrift en vaak een inscriptie op een steen, een kei, een pot. Veelal een grafschrift, maar evengoed een puntdicht, meestal ondeugend of eindigend op een pointe. De eerste epigrammen verschenen al tijdens het ontstaan van de Ilias, je zou ze het begin van de poëzie kunnen noemen.

Bekend is de Anthologia Palatina, een bloemlezing van wel 3700 Griekse epigrammen van de 7de eeuw voor onze tijdrekening tot de 6de eeuw erna, bestaande uit vijftien boeken, thematisch gerangschikt: erotische epigrammen, grafschriften, votief epigrammen, homo-erotische epigrammen, beschrijvende epigrammen enzovoort.

De Anthologia Palatina bevindt zich voor het grootste deel in Parijs en voor het andere deel in Heidelberg.

Niet onbelangrijk zijn uiteraard de vertalingen. Ze kwamen van Patrick Lateur, Paul Claes, Helene Nolthenius, Marietje d'Hane-Scheltema, Ida Gerhardt, Hugo Claus en van Kristoffel Demoen zelf.

Het muzikale vijfstuk dan, dit werd op 20 en 27 oktober ingezet met een gesmaakt ontbijt en een ontdekkingstocht naar de polyfonisten van Frans-Vlaanderen en Vlaanderen uit de 15de en 16de eeuw. Bart Madou vertrok vanuit een profaan lied uit het midden van de 15de eeuw, **L'homme armé**. Die melodie diende als cantus firmus voor het ordinarium van bijna 40 Latijnse missen. Zes ervan zijn anoniem, hoewel musicologen er de stijl van Guillaume Dufay en Antoine Busnois in menen te herkennen. Van Dufay is trouwens een *Missa super L'homme armé* bekend, maar ook componisten als Johannes Ockeghem, Josquin Desprez, Pierre de la Rue, Jacob Obrecht, Jean Mouton enz. componeerden een mis op *L'homme armé*. Ook buiten Vlaanderen lieten componisten zich inspireren door dit lied: G.P. da Palestrina componeerde zelfs twee missen op *L'homme armé* en verder Cristobal de Morales, Carissimi...

In navolging van Paul Van Nevel werd nagegaan in hoeverre het landschap en de kathedralen invloed hebben gehad op de scheppingen van deze polyfonisten. Er werd ook ingegaan op historische bronnen met vooral de *Albums De Croÿ* en de *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* van Lodovico Guicciardini uit 1567.

Zelfs hedendaagse componisten vonden inspiratie in *L'homme armé*: Peter Davies, Poul Ruders, Mark Alburger, Christopher Marshall, maar vooral Karl Jenkins met zijn Mass for Peace.

Op 10 november begon Arne Deforce zijn lezing over **Claude Debussy** met een mooi citaat van hem, het vormde meteen de rode draad voor het vervolg van zijn uiteenzetting. *'Hartstochtelijk houd ik van muziek, en gedreven door die liefde probeer ik haar te bevrijden uit de stervelijke tradities die haar omklemmen. Het is een vrije, levende kunst voor de buitenlucht, een kunst die vergelijkbaar is met de wind, de hemel, de zee!'*

Bevrijden en buitenlucht zijn hier sleutelwoorden. Niet de vertellende mens met zijn emoties uit de romantiek, maar de natuur die zich aan de kunstenaar opdringt. In navolging van de impressionisten - Debussy zelf vond dat hij geen impressionist was, maar eerder een Debussist, wat veel zegt over zijn karakter - laat hij zich leiden door momentopnamen die hij

dan auditief vertaalt in verrassende akkoorden, in melodische constructies die heel futiel zijn, die nergens naartoe gaan.

Arne Deforce illustreerde de muziek van Debussy met voorbeelden van eerst Maurice Ravel, *Le lever du jour* uit *Daphnis et Chloé* en dan met enkele préludes van Debussy: *Le vent dans la plaine*, *Ce qu'a vu le vent d'Ouest*, *Des pas sur la neige* en *Feux d'Artifice* (de titels alleen al!) en tenslotte hoorden wij enkele maten uit het derde deel van *La Mer*.

Zondag 24 november verwelkomden we Sigiswald Kuijken in de Sint-Martinuskerk van Loppem.

Hij hield er een lezing over Bachs cantate '**Wachet auf ruft uns die Stimme'** (BWV140). Alvorens met zijn uitleg te beginnen, speelde hij het Adagio uit de eerste sonate voor viool solo van Bach (BWV 1001), een mooie inleiding op de cantate, die hij deel per deel becommentarieerde en dan het stuk in kwestie liet horen, uiteraard in de versie van La Petite Bande onder zijn leiding.

De cantate is gebaseerd op het koraal *Wachet auf, ruft uns die Stimme* (1599) met tekst en melodie van Nicolai. De drie strofen zijn letterlijk overgenomen in deel 1, 4 en 7 van de cantate met tussenin twee recitatieven en twee wonderlijk mooie duetten voor sopraan en bas: '*Wenn komst du mein Heil?*' en '*Mein Freund is mein!*'. Veel van de teksten zijn schatplichtig aan het Hooglied en aan de parabel van de wijze en dwaze maagden uit Matteüs. Na een korte pauze werd dan de hele cantate zonder onderbreking hernomen. Een mooie afsluiter en een mooie inzet voor de deze laatste zondag voor de advent.

Lëtzebuerg 12 – 13 oktober 2019

door Barbara Legermann

Onze internationale reis begon met een witte Poolse bus met Poolse chauffeur, die zeer omzichtig reed en ons veilig heen en terugbracht. De kleine vertraging van het begin was snel vergeten.

Je bent op reis, in een oord met een vreemde taal, je lijkt de woorden te kennen, maar je begrijpt er niets van. Meestal ben je dan in een of ander West-Vlaams dorpje beland, Het Beleefde Genot trok voor deze ervaring naar Lëtzebuerg. Daar spreekt men Lëtzebuergs.

Luxemburg komt meestal maar in het nieuws omwille van de E.U., maar beleefde zelf ook een en ander aan Europese geschiedenis: in 1659 krijgt

Frankrijk met het akkoord van Spanje het zuidelijke deel van het land. In 1815 gaan in het kader van het Congres van Wenen de oostelijke landsdelen naar Pruisen, en wordt het Hertogdom op dat moment een Groothertogdom.

In 1839 wil België ook wat en met toestemming van de Nederlanden wordt het westelijke deel van Luxemburg de Belgische provincie Luxemburg. Het overgebleven Luxemburg heeft vandaag 620.000 inwoners waarvan 115.000 in Luxemburg stad, dagelijks bezocht door zo'n 120.000 pendelaars, waarvan een groot deel uit de omliggende landen komen. In totaal zijn er zo'n 150 nationaliteiten. Ter vergelijking: in Brussel waren er 182 nationaliteiten in 2016, Brussels' 19 gemeenten tellen samen 1.200.000 inwoners.

Luxemburg was vroeger een grote staalproducent, de economie draait vandaag voornamelijk op de internationale financiële sector, op belastingen die in andere landen niet betaald worden, en de administratie van de Europese instellingen. Het minimumloon is met 2000 euro per maand het hoogste ter wereld, wat veel zegt over de levensduur.

Luxemburg stad verraste ons met een excellent openbaar vervoer, en met een enorme bouwverf. Men legt momenteel de bedding aan voor een stadstram door heel het stadsgebied, die aansluit op het spoornet en maar liefst 2000 bussen zal uitsparen. Van echte besparingen gesproken. De hele stad lijkt onder geel-groen-rood-witte barrières bedolven. Het was

geen kleine opgave om daartussen de zebrapaden en verkeerslichten te vinden die onze groep veilig de straat over hielpen.

Het openbaar vervoer in Luxemburg is kraaknet, comfortabel en ruim. Wij deden de proef op de som en namen op zaterdagmiddag de trein naar Pfaffenthal-Kirchberg, vanuit het station Luxemburg-Centraal, waar de oude glorie behouden bleef onder een chique nieuw kleedje uit glas. Kirchberg sluit verticaal aan op Pfaffenthal: In Pfaffenthal-Kirchberg kun je dus met een lift naar het zo'n 90 m lager liggende Pfaffenthal. Wij namen de funiculaire naar de 50 meter hoger liggende Europese wijk van Kirchberg, een conglomeraat van vooral grote gebouwen. Een moderne tram bracht ons voorbij het Europees Gerechtshof naar de Philharmonie en het Mudam.

De Philharmonie werd gebouwd van 2002 tot 2005 naar een ontwerp van architect Christian de Portzamparc, die o.a. het Hergé-museum in Louvain-la-Neuve en de Cité de la musique in Parijs (1995) bouwde. Het is een licht ogende constructie met witte pilaren, binnen dan weer is de concertzaal in donkere kleuren gehouden, met warme houten elementen aan de zijbalkons, die zoals schoorstenen aan de muren omhoog groeien. De kamermuziekzaal valt bijna niet op, een verhoudingsgewijs klein voorzetsel in een halfronde vorm, waar je regelrecht binnengezogen wordt via de inkomrotonde.

Het Mudam (Musée d'Art Moderne Grand-Duc Jean) werd ontworpen door de Chinees-Amerikaanse architect Ieoh Ming Pei (bekend o.a. voor 'de piramide' van het Louvre en meer recent het Museum of Islamic Art in Doha, Qatar), het museum staat op oude vestingmuren, de vorm van het oude fort is nog te zien. Toch is het een verrassend open constructie, met monumentale inkomruimte, een glasstructuur van 33 m hoog. De collectie is niet echt groot, maar er was zeker voor ieders smaak wat wils, en desnoods een pintje of koffie in het ruime museumcafé. Van hieruit heeft men in zuidwestelijke richting uitzicht naar beneden: Grund, Clausen en Pfaffenthal, het oudste deel van de stad.

Hier woonden ooit nog de Romeinen. Op deze kant kan men ook het museum Dräi Eechelen bezoeken, het museum van de vesting, geschiedenis en identiteit. Buiten stonden zeldzame, van binnen verlichte, perkamenten figuren. De Engelse kunstenaar was nog bezig met de installatie, in het donker zal dit wel een feeërieke sfeer geven.

Met de tram ging het tegen avond tot aan het restaurant voor een lekkere maaltijd in ontspannen gezelschap. De volgende ochtend begon in ons gezellig hotel, met een ontbijt in de schaduw van een reusachtige buffetkast, waarnaast een Mechelse kast bijna een koekoeksklokje lijkt.

De stadswandeling in het rustige centrum bracht ons in de bovenstad langs de Place d'Armes, Rue du Curé en Rue de la Boucherie ('Fleeschiergaass'), naar het Musée National d'Histoire et d'Art. Het MNHA heeft een rijke verzameling van archeologische stukken, waaronder een werkelijk uitzonderlijk goed behouden Romeinse mozaïekvloer, schone kunsten, designobjecten en een grote muntverzameling. De moderne kunst was grotendeels vervangen door een tijdelijke tentoonstelling 'Wiele wat mir sinn', over de invoering van het algemeen stemrecht voor de Luxemburgse be-

volking in 1919. Wij leerden dat in die tijd in Luxemburg beide talen, Frans en Duits, naast elkaar gebruikt werden voor officiële bekendmakingen, en dit dan ook nog in een per taal verschillend lettertype.

Wij bezochten de Église Saint-Michel. De eerste kerk op deze plek werd gebouwd in 987, het huidige gebouw dateert van 1688, en is een combinatie van Romaanse en Barokke stijl. De glas-in-loodramen beelden de kruisweg uit, een verrassend contrast met het oude bouwwerk. Smalle straatjes in deze hoek, op een oud huis de toch wel erg behoudsgezinde leuze van Luxemburg: 'Mir wölle bleiwe wat mir sinn' met ernaast het wapenschild, dat sprekend op het stadswapen van Brugge lijkt, zij het dan zonder 'b', maar dan wel met de beleefde smeebede 'Roude Leiw waach'.

Na een mooi zicht over de laaggelegen delen van de stad, stapten wij naar de Cité Judiciaire, ontworpen door de Luxemburgse architect Robert Krier. Een modern ensemble in neoclassicistische stijl. Van hieruit wandelden wij door kleine straatjes naar het goed 75 meter lager gelegen stadsdeel Grund. Wij genoten van een welverdiende pauze met 'tarte flambée', een geslaagde combinatie van Elzassische flammekueche en Italiaanse pizza met aangenaam weinig deeg onder het lekkere beleg. In Grund is er het benedictijnenklooster uit 1606, met een boeiende fototentoonstelling over de muren in verschillende landen.

Gezien het hoogteverschil van 75 meter namen wij de bus terug naar boven. En als je in de bus op het stopknopje duwt, dan licht een rode tekst op: "DE BUS HÄLT", een klein staaltje Lëtzebuergs, met toch mooi drie talen gecombineerd. En dan volgde nog een even rustige en veilige busrit naar huis. Heel veel dank aan Robert, Andre en Marie-Claire voor de perfecte voorbereiding en goede begeleiding van onze groep, en aan iedereen voor de aangename en gezellige sfeer.

Wie nog wat wil snuffelen op het web:

Philharmonie :

<https://www.philharmonie.lu/fr/>

https://fr.wikipedia.org/wiki/Philharmonie_Luxembourg

Christian de Portzamparc

https://en.wikipedia.org/wiki/Christian_de_Portzamparc

<http://www.christiandeportzamparc.com/en/>

Musée d'Art Moderne Grand-Duc Jean :

<https://www.mudam.com/fr/>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Mudam#Collections>

Ieoh Ming Pei

https://nl.wikipedia.org/wiki/Ieoh_Ming_Pei

Dräi Eechelen

<https://www.visitluxembourg.com/nl/plaatz/museum/museum-drai-eechelen-vesting-geschiedenis-identiteit>

Musée National d'Histoire et d'Art

<https://www.mnha.lu/>

[wielewatmirsinn - 100 Jahre allgemeines Wahlrecht in Luxemburg](#)

Église Saint-Michel

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Sint-Michielskerk_\(Luxemburg\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Sint-Michielskerk_(Luxemburg))

Cité Judiciaire

[https://fr.wikipedia.org/wiki/Cit%C3%A9_judiciaire_\(Luxembourg\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Cit%C3%A9_judiciaire_(Luxembourg))

Robert Krier

https://en.wikipedia.org/wiki/Rob_Krier

Brussel statistieken:

http://bisa.brussels/cijfers/wist-je-dat/hoeveel-nationaliteiten-zijn-er-onder-de-inwoners-van-brussel#.XaXa_uQ8RPY

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Brussel_\(stad\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Brussel_(stad))

Tarte flambée

https://nl.wikipedia.org/wiki/Tarte_flamb%C3%A9e

Te Beleven

door Bart Madou

Ondanks wat aarzeling begin 2019 zijn wij er toch in geslaagd een mooi programma voor 2020 samen te stellen. Mooi? Heel mooi, al zeg ik het zelf.

Een grote vernieuwing of hernieuwing: de gewone lezingen gaan opnieuw door in het oude, vertrouwde gemeentehuis van Loppem. De gemeente heeft namelijk voor dertig extra stoelen gezorgd.

Wij openen met een poëtische lezing op zondag 19 januari, dit is ook het begin van de jaarlijkse poëzieweek. Jacques Descamps vergast ons op een Claus-reading. Hij focust op gedichten van Hugo Claus, maar Rutger Kopland en Leonard Nolens komen ook aan de beurt.

Op zondag 16 februari komt filosofe Ann Meskens een lezing geven over de vriendschappen van Michel de Montaigne. Uiteraard horen wij veel over Etienne de Boétie, maar ook Marie le Jars de Gournay komt aan de beurt. Zonder haar zouden we trouwens geen essays gehad hebben.

Op 2 maart is het juist 200 jaar geleden dat Edward Douwes Dekker geboren werd, de dag ervoor zondag 1 maart verwelkomen we een gepassioneerde Multatulilezer: Jan Vandekerckhove van VIVES.

Vroeger dan anders hebben we de Thomas Mannlezing, dit keer in het LDC De Braambeier op zondag 22 maart. Voor deze tiende lezing hebben wij filosofe Tineke Beeckman uitgenodigd. Zij zal het hebben over de hedendaagse betekenis van een politiek denker uit de 16de eeuw: Niccolò Machiavelli, over wie zij momenteel een biografie aan het schrijven is.

Geen lezing, maar een heuse voorstelling wordt het op zondag 19 april in de Groene Meersen. Kristen Hemmerechts treedt er op, samen met het muzikaal tweelingenpaar Hein en Toon Van den Brempt. Alles draait rond het boek Het Verdriet van Vlaanderen van Hemmerechts.

Twee weken later starten wij met een thematische reeks over Afrikaanse literatuur.

Op 3 mei bijt Thomas Crombez de spits af met een lezing over postkoloniale auteurs.

Op donderdag 14 mei 's avonds is het de beurt aan professor Inge Brinkman, zij heeft samen met Mineke Schippers en Daniella Merolla het standaardwerk over Afrikaanse letterkunde herwerkt.

Tussendoor ontmoeten wij nog eens professor Magda Michielsens, zij brengt het verhaal van een beroemde dochter van een beroemde moeder en een beroemde echtgenote van een beroemde man: Mary Shelley, zij die het monster van Frankenstein tot leven heeft gewekt.

Noteer alvast: 24 mei. Voor het derde en laatste luik van Afrikaanse literatuur doen wij een beroep op professor Yves T'Sjoen, hij zal het hebben over Zuid-Afrikaanse letterkunde.

En dan is het weer grote vakantie!

Op 6 september staan wij er weer met een boeiende, hedendaagse figuur: de Amerikaanse filosofe Martha Nussbaum. Henk Vandaele van VIVES gaat in op haar leven en werk. Een ander Amerikaans, intellectueel icoon is ongetwijfeld Susan Sontag.

Op 20 september laat de schrijfster Gaea Schoeters ons kennismaken met deze merkwaardige vrouw over wie onlangs een prachtige biografie verscheen van de hand van Benjamin Moser.

En ja, dan hebben wij die verjaardag waar elke rechtgeaarde cultuurliefhebber niet aan voorbij kan: op 16 december 1770 werd Ludwig Van Beethoven geboren, 250 jaar geleden dus. Wij voorzien een viertal activiteiten rond deze grote componist.

In een eerste lezing op zondag 11 oktober gaat Hilde Goedgezelschap in op het Heiligenstädter Testament, een merkwaardig document dat Beethoven op een keerpunt van zijn leven schreef.

Twee weken later, op zondag 25 oktober zien wij Hilde Goedgezelschap terug. Dit keer spreekt zij over de grote symfonieën: de 5de, 6de en de 9de, maar wees gerust, de andere symfonieën zullen niet veraf zijn.

Indien er voldoende belangstelling is, vertonen wij op donderdag 29 oktober Beethovens enige opera Fidelio op groot scherm.

En op zondag 15 november stel ik een nieuw boek voor: Een psalm tot het laatst. Essays over leven en hoop in een tijdloze samenleving. Hierbij hoort een mijmering bij het Beethoven-fries van Gustav Klimt, gelardeerd met de Frühlingssonate van Beethoven.

En wat de uitstappen betreft, dat verneemt u op tijd en stond via onze maandbrief.

Programma Het Beleefde Genot 1ste semester 2020

- 19 jan Claus Reading**
Hugo Claus, Rutger Kopland, Leonard Nolens
door Jacques Descamps, GH Loppem om 11 u.
- 16 feb De vriendschappen van Montaigne**
Etienne de la Boétie en Marie le Jars de Gournay
door Ann Meskens, GH Loppem om 11 u.
- 1 maa Ideeën van Multatuli**
Multatuli 200 jaar
door Jan Vandekerckhove, VIVES, GH Loppem om 11 u.
- 22 maa 10de Thomas Mannlezing**
Het lef van Niccolò Machiavelli
Hedendaagse levenslessen voor de vrije mens vanuit
een 16e-eeuwse politieke denker
door Tinneke Beeckman, De Braambeier om 10.30 u.
- 19 apr Het verdriet van Vlaanderen**
Voorstelling met Kristien Hemmerechts, Hein en Toon
Vanden Brempt, tweeling van de collaboratie
Hein, sax en mondharmonica - Toon, cello
Groene Meersen Zedelgem om 11 u. ism Bib. Zedelgem
- 3 mei Postkoloniale auteurs**
Aimé Césaire, Frantz Fanon, Edward Saïd, Toni Morrison
door Thomas Crombez, GH Loppem om 11 u.
- 14 mei Afrikaanse letterkunde**
Woordkunst, oraliteit en schrift
door prof. Inge Brinkman, GH Loppem om 20 u.
- 24 mei Waar zijt gij uit gekneed?**
Mary Shelley en het monster van Frankenstein
door prof. Magda Michielsens, GH Loppem om 11u.
- 7 jun Korreltje klein is my woord**
Zuid-Afrikaanse letterkunde
door prof. Yves T'Sjoen, GH Loppem om 11 u.

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING